

Något om salskraken i Upplands rapportområde

Från Rrk:s samlade gömmor (rapport 2).

Bill Douhan

Rrk:s uppgift är att följa upp och dokumentera vad som händer i fågelfaunan inom Upplands rapportområde. Den arbetsuppgift som varit, och fortfarande är, mest krävande är att sammanställa den årliga rapporten över vad som hänt under det gångna året. En annan, mer bekymmersam, uppgift är att försöka bedöma riktigheten i de raritetsrapporter som vi kräver in för fynd av ovanliga arter. Det mest påtagliga resultatet av allt vårt arbete som UOF:s medlemmar genom åren har kunnat ta del av är just årsrapporterna och kanske även vår ”dom” över en inlämnad raritetsrapport. Årsrapporten är ett viktigt dokument för framtiden, men det finns mycket mer vi skulle kunna göra med utgångspunkt från alla de observationer som varje år kommer rrk till del. Även om det arbete som krävs för att sammanställa årsrapporten är mycket omfattande, har vi nu som målsättning att framgent även presentera andra analyser av olika slag. I de flesta fall kommer de att avhandla vad vi för närvarande vet om enskilda arter. Det kommer inte i första hand vara arter som är vanliga häckfåglar i Uppland utan mer sådana som är ovanliga som häckande eller som bara besöker oss mer eller mindre tillfälligt. Dessa kommer att publiceras, dock sannolikt inte med regelbundenhet, i FiU. I nr 4/2007 publicerades en om turturduvan och den som följer här nedan är således den andra i denna, förhoppningsvis, återkommande serie.

Salskraken tillhör inte Upplands häckfåglar, men den är en regelbunden och, åtminstone på några lokaler, förhållandevis vanlig rastfågel, både vår och höst. Arten, särskilt hanen, är i praktiskt taget en av våra allra vackraste fåglar och den har alltid väckt berättigad uppmärksamhet bland fågelintresserade. En följd av detta är att rapporteringen om dess förekomst alltid har varit omfattande. Eftersom den under senare år har tenderat att bli en allt talrikare gäst, kan det vara på sin plats att lämna en lägesrapport om vad vi i nuläget vet om den.

Utbredning

Salskraken häckar i nästan hela det europeiska barrskogsområdet och antalet häckande par i Europa har (år 2000) uppskattats till 5 300 – 8 400 par (Bird Life International

2004). Trenden i det huvudsakliga utbredningsområdet i Ryssland rapporteras som negativ och sydgränsen för häckningsområdet har förskjutits kraftigt mot norr. Artens huvudsakliga häckningsområde i Sverige är beläget i Norrbotten och Lappland. Tillfälliga häckningar förekommer dock ända ned i Västerbottens kustland. Salskraken har ökat som häckande i landet under senare tid, från uppskattningsvis minst ett 50-tal par 1985 till 325–350 år 2000. Bortsett från några få lokaler är den en sporadisk och fåtalig häckfågel i hela sitt svenska häckningsområde (Tjernberg & Svensson 2007). Observationer av enstaka eller några få individer rapporteras från Mellansverige varje sommar och det har funnits misstankar om att häckning möjligen kan ha förekommit i Uppland.

Förekomst i Upplands rapportområde

Även om det första fyndet från Uppland är daterat till 1775, finns det ingenting som visar att salskraken skulle ha varit annat än en sällsynt gäst i landskapet före 1900-talet. Under inledningen av detta århundrade var den fortfarande mycket sparsam som rastande, men under 1940-talet sågs arten regelbundet under våren i Hosjön, Kärven, Dannemorasjön och Dalbyviken. Det var dock först under 1950-talet som det sågs flockar i storleksordningen 20–40 ex., företrädesvis i Hosjön under hösten. Värt att nämna är att det första kända fyndet från den numera för arten välkända sjön Tännaren är så pass färskt som från våren 1961 (Tjernberg 1996)!

Med början under 1960-talet och vidare framöver har sedan mycket hänt. Salskraken är numera en regelbunden gäst och det är inga svårigheter att hitta den i våra sjöar, vare sig under våren eller hösten. Den har också blivit en regelbunden gäst under vintern, främst vid kusten, och även enstaka sommarfynd rapporteras från och till. För att förmedla en bild av artens förekomst i rapportområdet följer här en redogörelse över dess uppträdande under de fyra årstiderna.

Våren

De första salskrakarna brukar anlända till sjöarna redan vid islossningen medan enstaka exemplar eller smärre flockar då också kan ses på sträck vid kusten. Den säkraste tiden att finna den är kring mitten av april. Fram till slutet av 1980-talet var arten fåtalig under denna årstid och sågs sällan i större antal än några få tillsammans. Man kunde dock redan tidigare vara relativt säker på att finna den i slättsjöar som t.ex. Hosjön, Kärven och Skedviken. Från och med 1990 har det dock börjat rapporteras lite större antal även under våren. De 25 ex. som rastade i Hosjön 8/4 1990 var dock då anmärkningsvärt många. Arten rapporteras numera även från betydligt fler lokaler än tidigare under denna årstid.

Den största ansamlingen som setts under våren är 81 ex. i Skedviken 19/4 1992, men

52 ex. i samma sjö 15/4 1994 är också många. Utöver Skedviken finns det också andra sjöar där det vid flera tillfällen har rapporterats rasta åtminstone ett 20-tal individer; t.ex. Limmaren, Tännaren och Vendelsjön. Exempel på andra bra sjöar för salskrake under våren är Kärven, Brosjön och Säbysjön (Knivsta). Dessutom finns ett par kustlokaler som regelbundet har hyst minst ett 20-tal exemplar. Hit hör givetvis Ledskär/Karlholmsviken, men även Kallrigafjärden.

Sommaren

Vårsträcket har, i stort, normalt passerat i början av maj och de sista individerna brukar dra vidare kring mitten av månaden. Enstaka exemplar, eller några få, ses dock även under sommaren. Ledskär är den lokal där arten har observerats vid flest tillfällen under denna årstid. Ett exemplar sågs här redan 18–20 juli 1956. I Hosjön sågs en till tre individer flera somrar från början av 1970-talet till början av 1980-talet. Andra lokaler där arten har iakttagits nu i början av 2000-talet är t.ex. Tegelsmora kyrksjö, Sparren och Lårstaviken, men även vid Gräddö och vid Söderarm, i ytterskärgården.

Det tycks finnas en tendens till att sommarfynden har blivit något fler under de allra senaste åren. Tidigare har vi antagit att fynd under denna årstid har varit individer som dröjt sig kvar för att översomra på sydliga breddgrader, men kanske kan det också vara sådana som tidigt dragit söderut efter en kanske misslyckad häckning. Det är dock kanske inte helt uteslutet att någon enstaka häckning skulle kunna förekomma även i Uppland. Det finns nämligen en rapport från 2006 om en genomförd häckning så långt söderut i landet som i Västergötland. Arten häckar i bl.a. små skogomgärdade sjöar och eftersom det finns många sådana i Uppland, är det kanske inte helt uteslutet att en häckning skulle kunna äga rum även här. En sådan har stora chanser att förbli oupptäckt då fågelskådare som besöker dylika sjöar under sommaren torde vara lättträknade.

De första salskrakarna brukar anlända till sjöarna redan vid islossningen. Foto: Lasse Olsson

Hösten

Höstens första salskrakar brukar anlända i slutet av september, men det stora inflödet sker under oktober. Det är dock ytterst sällan man får se fler än på sin höjd några få exemplar på sträcket vid kusten. Det beror sannolikt på att sträcket i huvudsak sker under den mörka delen av dygnet. År hösten mild fortsätter det att komma nya även i november. Under denna årstid rapporteras arten från klart färre lokaler jämfört med våren, men det totala antalet individer som registreras i rapportområdet är ändå större under hösten. Ett skäl till att arten rapporteras från få lokaler under denna årstid är att fågelskådandet vid våra sjöar är klart mer frekvent under våren. Huvudskälet till att totalantalet ändå är större under hösten är att några få lokaler regelbundet har stora antal rastande.

Det är främst i Tämnaren och Skedviken, landskapets största respektive tredje största

sjöar, det rastar många salskrakar under hösten. Båda sjöarna är grunda och fiskrika vilket gör att de även är landskapets främsta lokaler för fiskande storskrakar under denna årstid. Den första kända rapporten om ett tresiffrigt antal rastande salskrakar är från Skedviken där 114 ex. inräknades 14 november 1972. Därefter dröjde det till 1976 då 196 ex. sågs 31 oktober. Från samma höst finns den första rapporten om ett stort antal rastande, 99 ex., i Tämnaren 23 oktober. Hösten därpå, 1977, inräknades plötsligt 342 ex. och 1978 hela 370 ex, även dessa noteringar från 23 oktober respektive år, i samma sjö. Dessa noteringar är anmärkningsvärt höga, särskilt om vi beaktar att arten rapporterades från sjön för första gången så pass nyligen som 1961!

Noteringen från Tämnaren 1978 står sig fortfarande som högsta rapporterade antal rastande i rapportområdet. Bortsett från 175 ex. 12 november 2005 har vi inte varit i närhe-

ten av detta antal igen. De största antalen har flertalet år istället noterats i Skedviken med 245 ex. 24 oktober 1999 som toppnotering. Nästan lika många, 243 ex., noterades 5 november 2007. Högsta antal har varierat en hel del från höst till höst, men det beror mycket på att sjön inte kontrolleras i den utsträckning som behövs. Det kan räcka med att inget besök görs under tiden närmast före isläggningen för att det största antalet ej blir känt. Eftersom Skedviken därtill är stor, och salskrakarna ofta är fördelade på flera dellokaler, är det lätt att underskatta totalantalet. Detta är än mer uttalat vad gäller Tämnamaren. Denna sjö är än större och därtill ytterst svårskådad. Det krävs stor erfarenhet av var skrakarna brukar uppehålla sig och avsevärd möda för att komma fram till hur många som verkligen uppehåller sig här.

Under de allra senaste åren har även Limmaren blivit en rastlokal av rang för arten under hösten. Än så länge har tresiffriga antal registrerats bara ett år, 2004, med 187 ex. så sent som 30 november som högsta antal. Även denna sjö är stor (landskapets fjärde största), grund och fiskrik. Andra lokaler som ibland hyser flera tiotal rastande är några grunda vikar i innerskärgården. De främsta är Ledskär/Karlholmsviken, Kallrigafjärden och Hargsviken. Även sjöar som t.ex. Hosjön och Ösmaren har vissa år ansamlingar på några eller flera tiotal rastande.

Vintern

Vinterfynd var tidigare mycket ovanliga, sannolikt främst därför att sjöarna och skärgården då normalt var isbelagda. Vid enstaka tillfällen, långt från årligen, sågs dock enstaka individer vid kusten eller i ännu isfria delar av Mälaren. Från 1970-talet finns bara tre iakttagelser omnämnda i litteraturen. I takt med att vinternarna har blivit mildare, har arten dock börjat uppträda i allt större antal längs den numera ofta isfria kusten. Milda höstar har också gjort att det vissa år har dröjt in i december innan sjöar som Skedviken och Limmaren har lagt sig. Det har inneburit att salskrakar har funnits kvar in i denna månad. Det första exemplet på

	Skedviken	Tämnamaren	Limmaren
1972	114	-	-
1973	-	-	-
1974	-	-	-
1975	-	-	-
1976	196	99	-
1977	74	342	-
1978	-	370	-
1979	-	100	-
1980	48	-	-
1981	-	90	-
1982	43	-	-
1983	130	40	-
1984	38	-	-
1985	48	-	-
1986	-	-	-
1987	-	-	-
1988	-	-	-
1989	39	50	-
1990	63	37	-
1991	70	67	-
1992	130	-	-
1993	200	110	-
1994	202	136	-
1995	93	-	-
1996	100	130	-
1997	109	50	35
1998	125	-	56
1999	245	-	38
2000	161	-	-
2001	66	-	-
2002	83	-	-
2003	130	-	80
2004	-	-	187
2005	170	175	-
2006	70	67	72
2007	243	-	-

Tabell 1. Högsta antal salskrakar som rapporteras under hösten i de tre främsta rastsjöarna 1972-2006.

detta är 21 ex. i Skedviken 2 december 1984. Därefter har smärre antal observerats i början av denna månad under några år. Även i Limmaren har det under de senaste åren funnits salskrakar kvar in i december, som mest 80 ex. 2 december 2003. Tämnamaren brukar normalt ha hunnit frysa till innan december, men ansamlingar finns vanligtvis kvar fram till att sjön isbeläggs. Den mycket milda inledningen

på vintern 2000/01 gjorde dock att upp till 30 ex. sågs i den då ännu isfria sjön, samtidigt som upp till 110 ex. rastade på svämmarker längs Tierpsån, vid Vida gård, fram till mitten av december.

Det är fortfarande så att flertalet sjöar är isbelagda under vintermånaderna, men kusten är numera ofta isfri långt in på det nya året. Även här har det skett en kraftig ökning av antalet salskrakar som försöker sig på att övervintra. Detta har varit särskilt påtagligt vid den alltid isfria Biotestsjön, vid Forsmark. Det första kända fyndet härifrån är daterat 12 december 1990 då en hona sågs. Därefter har arten rapporterats varje vinter. Inledningsvis, under hela 1990-talet, fanns här bara enstaka, eller några få, exemplar och det var först 30 januari 2001 som ett tvåsiffrigt antal, elva, inräknades. Redan under den efterföljande vintern noterades stadigvarande upp till som mest 40 ex. fram till i mars. Antalet har sedan fortsatt att öka och under vintern 2005/06 inräknades som mest 70 ex.

Att salskrakar uppträder i allt större antal i, och kring, Biotestsjön beror kanske delvis också på att det omgivande havet numera ofta är isfritt. Tidigare var det ofta bara den konstgjorda sjön, med sitt av kärnkraftverket uppvärmda vatten, som var helt öppen. Att havet längs Upplandskusten numera ofta är isfritt hela, eller merparten av, vintern har dock fått till följd att arten övervintrar i allt större antal även på andra platser längs kusten. Enstaka exemplar, eller smärre flockar, kan ses lite här och var, men det finns också rapporter om lite större noteringar. Utanför Rådmansö har flera tiotal salskrakar observerats vintertid under de allra senaste åren och ofta finns de i anslutning till de stora ansamlingar av vigg som har börjat uppträda här vintertid. Sannolikt kan det även finnas relativt många salskrakar på andra håll längs kusten i Norrtälje kommun. Eftersök kanske skulle löna sig kring Blidö och Yxlan, delar av skärgården som alltför sällan besöks av fågelskådare.

Framtiden

Med de förändringar i klimatet som vi, av allt att döma, kommer att få uppleva framöver, finns det skäl att tro att salskraken åtminstone kommer att bli allt talrikare som övervintrande i rapportområdet. I första hand är det längs kusten som arten kommer att finnas, men om även sjöar som Skedviken och Tämnaren i allt högre utsträckning kommer att vara isfria kan vi förvänta oss att flockar kommer att uppträda även här.

År 2006 häckade ett par salskrake så långt söderut i landet som i Västergötland. Detta får anses som en exceptionell händelse, men om detta inte bara var en engångsföreteelse, kan det kanske hända även i Uppland. Eftersom sommarfynd rapporteras från och till, hela fyra 2006, kan det vara på sin plats att besöka små skogstjärnar i Uppland under sommaren. Å andra sidan kan man tycka att den pågående klimatförändringen borde ha den motsatta effekten, d.v.s. att sydgränsen för artens häckningsutbredning drar sig norrut.

Litteratur

- BirdLife International (2004). Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status. Cambridge, UK: BirdLife International. (BirdLife Conservation Series No. 12).
- Tjernberg, M. 1996. Upplands fågelfauna. KAPITEL 9. I: Fredriksson, R & M. Tjernberg (reds.). Upplands fåglar – fåglar, människor och landskap genom 300 år. Fåglar i Uppland, supplement 2. Uppsala.
- Tjernberg, M. & Svensson, M. (red). 2007. Artfakta – Rödlistade ryggradsdjur i Sverige. ArtData-banken, SLU, Uppsala.

Bill Douhan

Rönby

741 94 Knivsta

bill.douhan@norrtaelje.se